

УДК 346.9

Олена Кикоть,

аспірантка кафедри правового регулювання економіки

Державного вищого навчального закладу

«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

СТАДІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ДОГОВІРНОЇ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті викладено комплексний аналіз практики застосування договорної господарсько-правової відповідальності, узагальнено основні стадії її реалізації.

Ключові слова: господарсько-правова відповідальність, договірна господарсько-правова відповідальність, стадії договірної господарсько-правової відповідальності.

Враховуючи той факт, що господарсько-правова відповідальність завдяки притаманним виключно їй специфічним рисам посідає особливе місце в системі видів юридичної відповідальності, важливим аспектом у розкритті змісту даного інституту права є особливості застосування його на практиці. Зауважимо, що можливість виокремлення єдиного уніфікованого методу аналізу вказаного питання може мати місце виключно за умови формування таких стадій реалізації господарсько-правової відповідальності, як: момент настання відповідальності, порядок визначення обсягу відповідальності, процедура притягнення до відповідальності, а також порядок відшкодування. Адже саме відсутність чіткої системи норм аналізованого виду юридичної відповідальності не дозволяє виробити єдиних принципів в аспекті практичного застосування господарсько-правової відповідальності.

Розкриттю змісту питання процесуальних аспектів реалізації господарсько-правової відповідальності присвячували в окремих аспектах свої праці такі вітчизняні науковці, як: В. К. Мамутов, В. С. Щербина, О. М. Вінник, О. А. Заярний.

Притягнення до господарсько-правової відповідальності відповідно до встановленого у сучасній українській правовій системі порядку відбувається кількома правомірними шляхами. Перш за все, це викликано різним походженням господарсько-правової відповідальності. Так, залежно від підстав виникнення господарсько-правову відповідальність поділяють

на договірну і позадоговірну (деліктну). Зазначений розподіл є важливим в аспекті розгляду даного питання, оскільки стадія притягнення до відповідальності має свої особливості залежно від того, виникла вона на основі порушення договірних умов чи делікту.

Характер притягнення правопорушника до відповідальності відбувається за спеціальними принципами цивільного процесу, закріпленими у Цивільному процесуальному кодексі України (далі — ЦПК): диспозитивність, змагальність, об'єктивна істина, процесуальна рівність сторін, раціональна процесуальна форма, неможливість процесуального сумісництва, усність, безпосередність, оперативність та ін. [1]. Одним із ключових принципів, який є більш характерним для реалізації договірної відповідальності, є змагальність сторін. Як зазначає Д. М. Лук'янець, у правовій науці існують два типи процесу: змагальний і розшуковий. Змагальному процесу притаманні такі ознаки, як: наявність двох протилежних сторін — обвинувачення і захисту; процесуальна рівність сторін і наявність незалежного від сторін суду [2]. При цьому А. В. Смирнов робить суттєвий висновок щодо того, що головною рушійною силою змагального процесу є не ініціатива суду, а спір сторін з приводу звинувачення [3]. Для розшукового процесу характерним є порядок провадження, коли функція захисту і функція прийняття рішення у справі — судова або юстиції — об'єднуються у діяльності одного державного органу. Він сам порушує справу, розслідує обставини справи,

збирає докази, піклується про заходи щодо забезпечення законних інтересів осіб, що беруть участь у провадженні, і приймає рішення у справі [4]. Такий тип процесу є більш характерним для кримінального і адміністративного проваджень.

Дана теза є важливою в аспекті особливостей реалізації договірної господарсько-правової відповідальності, оскільки вона чітко вказує на послідовність усіх стадій від початку виникнення відповідальності до моменту накладення відповідальності на особу-правопорушника. Саме аналізу питання порядку реалізації договірної господарсько-правової відповідальності та формулюванню послідовних стадій такої реалізації ми вважаємо за доцільне присвятити подальше дослідження. Уніфікація і побудова систематизованого підходу до практичної реалізації господарсько-правової відповідальності сприятиме підвищенню правової свідомості учасників господарських правовідносин, а також доповнить комплексний підхід до розуміння господарської відповідальності як самостійного інституту господарського права.

Порядок реалізації господарсько-правової відповідальності, очевидно, бере свій початок від такого ключового питання, як момент її виникнення.

Початок реалізації будь-якого виду юридичної відповідальності є питанням, як правило, дискусійним і таким, що залежить від багатьох факторів. До таких факторів можна віднести характер правовідносин, кількість їх учасників, галузь права, характер правопорушення та інші. Okрім цього, важливо зазначити, що юридична теорія та практика також зазвичай не мають единого підходу до вирішення даного питання. З метою всебічного розгляду даного питання звернімося до правової доктрини і продовжимо окремі тези, які вже було розпочато у першому підрозділі нашого дослідження.

Незважаючи на наявність різних факторів впливу на розуміння моменту виникнення відповідальності, найбільш вагоме значення має та концепція юридичної відповідальності, яка підлягає застосуванню у конкретній ситуації. Нагадаємо, що класики теорії розійшлися у своїх поглядах і сформували у правовій доктрині дві незалежні концепції. Так,

О. С. Іоффе, О. Е. Лейст і С. М. Братусь стали прихильниками теорії ретроспективної відповідальності, тоді як П. Е. Недбайло та В. А. Тархов аргументували теорію позитивної, або проспективної, відповідальності. Власне, в основі відмінностей між даними концепціями знаходиться момент настання відповідальності. Ідея ретроспективної відповідальності базується на тому факті, що будь-яка юридична відповідальність пов'язана із настанням суттєвих негативних наслідків для правопорушника і, відтак, виникає з моменту їх настання. Ідеологи концепції проспективної відповідальності стверджують, що змістом юридичної відповідальності є недопущення вчинення правопорушення і належна поведінка суб'єктів правовідносин. Відтак, моментом настання юридичної відповідальності слід вважати встановлення конкретних правовідносин між суб'єктами, носіями зустрічних прав і обов'язків. Жодна з наведених теорій, як уже зазначалось нами раніше, до сьогоднішнього дня не має домінуючого становища у правовій доктрині.

Актуальними концепціями на шляху до визначення конкретного моменту настання договірної господарсько-правової відповідальності слід, на нашу думку, вважати позиції С. В. Курильова і В. М. Горшеньова [5; 6]. Відповідно до теорії С. В. Курильова під юридичною відповідальністю слід розуміти обов'язок правопорушника відшкодувати нанесену внаслідок правопорушення шкоду. При цьому таке відшкодування може мати місце у добровільному порядку, без застаріння державного примусу або встановлених засобів притягнення до відповідальності. Він зазначає, що поняття «примусовість» не є тотожним поняттям «обов'язковість», відтак, слід розрізняти два види наслідків правопорушень: ті, що виникають без участі будь-яких державних органів, і ті, які виникають тільки за участі останніх. Близькою до даної концепції можна вважати теорію В. М. Горшеньова, який під відповідальністю розуміє обов'язок бути відповідальним за свої дії. Науковець тлумачить юридичну відповідальність як «здатність особи (громадянина, установи, державного органу і т. д.) усвідомлювати протиправність свого діяння і, як

наслідок, бути суб'єктом державного примусу у формі позбавлення належних такій особі благ». Особливість концепції В. М. Горшеньова полягає в тому, що він пропонує виокремлювати дві сторони, або стадії, відповідальності: перша — це відповідальність як загальна передумова, або статутна відповідальність; друга — відповідальність за конкретне правопорушення, або суб'єктивна відповідальність.

Зазначені концепції юридичної відповідальності найбільш влучно, на наш погляд, дозволяють розтлумачити філософський зміст юридичної відповідальності, що, у свою чергу, дозволяє сформулювати уніфікований підхід до моменту виникнення господарсько-правової відповідальності.

З нашої точки зору, сукупність прав і обов'язків сторони, яка вступає у виникаючі правовідносини, незалежно від підстав і характеру їх виникнення, складає початок відповідального ставлення такої особи до покладених на неї прав і обов'язків. При цьому немає суттєвої відмінності у тому, чи закріплена така правосуб'єктність на конституційному рівні, чи зазначені права і обов'язки виникли у зв'язку із конкретними правовідносинами. Головне, що зазначена відповідальність суб'єкта лежить у філософській, або моральній, площині. У теорії права, як нам убачається, така філософська категорія знаходить своє втілення у понятті «зобов'язання», яке є базисною складовою категоріально-понятійного апарату усіх галузей права. Саме під зобов'язанням прийнято розуміти відображення динаміки цивільних прав та обов'язків [7]. Отже, проміжок часу між встановленням господарсько-договорних правовідносин до моменту вчинення правопорушення, який у наведених вище теоретичних концепціях належить до першої стадії, або статутної, відповідальності, на наш погляд, доцільно віднести до стадії господарського зобов'язання.

Незважаючи на наявність наведеного висновку, він все ж не дає нам можливості однозначно сформулювати момент виникнення відповідальності, адже не вирішеним залишається питання, чи можна включити до категорії відповідальності добровільне відшкодування

правопорушником нанесених збитків. Очевидно, що в основі даної альтернативи лежить вирішення питання обов'язкової участі державного примусу як невід'ємного елементу господарсько-правової відповідальності. Оскільки на міжнародному рівні вже було проаналізовано дане питання із зазначенням власної позиції щодо такого невід'ємного елементу господарсько-правової відповідальності, як державний примус, ми лише зупинимось на аргументації такого твердження.

Основним аргументом науковців, які не відносять до юридичної відповідальності ситуації, коли правопорушник із власної ініціативи відновлює знищено порушенням становище, є той факт, що, по-перше, у такій ситуації немає місця державному примусу, а, по-друге, порушник не несе помітних негативних втрат зі свого боку, він лише добровільно позбавляється тих благ, яких він і так був би позбавлений за умов належного виконання основного зобов'язання [8]. Вступаючи у полеміку стосовно наведених аргументів, варто зазначити наступне. Розглянемо гіпотетичну ситуацію, коли юридична особа «А» порушила взяти на себе договором зобов'язання з оплати поставленої особою «Б» продукції з причин бухгалтерської помилки, що мала місце під час грошового переказу. З'ясувавши вчинену помилку, компанія «А» вирішила не чекати на претензію з боку контрагента і самостійно переказала повну суму вартості поставленої продукції. Прагнучи зберегти надійні партнерські взаємовідносини з постачальником «Б», компанія «А», окрім суми боргу, сплатила повну суму штрафних санкцій за порушення грошового зобов'язання, що були передбачені договором. Наведений приклад дозволяє нам довести, що добровільне відшкодування збитків правопорушником може завдати йому додаткових негативних наслідків у порівнянні з належно виконаним зобов'язанням. Участь державного примусу в даному прикладі також є цілком очевидною. Умови контракту, порушені стороною «А», є обов'язковими до виконання сторонами, адже виконання таких умов забезпечується силою державного примусу. Okрім того, істотні умови будь-якого договору передбачені нормативно-правовими актами держави. Очевидно, що виконання зобов'язань

видною є також наявність у наведеній ситуації правопорушення, яке є беззаперечною підставою настання відповідальності.

Проаналізувавши існуючі теорії та аргументи, ми дійшли наступних висновків. Моментом настання договірної господарської відповідальності слід вважати момент вчинення правопорушення. Даний момент співвідноситься із підставою настання господарсько-правової відповідальності згідно з ч. 1 ст. 218 Господарського кодексу України (далі — ГКУ) [9]. Таким чином, першою стадією реалізації господарсько-правової відповідальності є момент її настання, яким є вчинення учасником правовідносин правопорушення.

Скоєння господарського правопорушення, як це випливає із самого визначення даного поняття, тягне за собою настання негативних наслідків для особи, що його вчинила. На даному етапі можливим є два варіанти реалізації відповідальності. Відповідно до першого варіанту правопорушник самостійно відшкодовує завдані ним збитки. У такому разі на зазначеному етапі збігаються всі інші стадії господарської відповідальності, включно із притягненням до відповідальності і повним відновленням порушеного становища потерпілої сторони.

Другим, більш поширеним, варіантом подальшої реалізації договірної господарсько-правової відповідальності є етап фіксування правопорушення, визначення обставин вчинення правопорушення, тобто встановлення його складу. На даному етапі, як правило, відбувається взаємне з'ясування сторонами причин виникнення порушення зобов'язання, передачення особливостей такого зобов'язання договірними умовами. Відбувається детальний аналіз усіх елементів складу правопорушення.

Особливе місце на даній стадії реалізації господарсько-правової відповідальності посідає встановлення стороною причинно-наслідкового зв'язку між скоєнним порушенням зобов'язання і діями самого правопорушника. Зазначене питання викликає окремий інтерес, оскільки договірні господарські право-відносини характеризуються тим, що тут неможливим є притягнення до відпо-

відальності без наявності вини. При цьому питання обов'язкової наявності прямого причинно-наслідкового зв'язку між діями порушника і порушенім зобов'язанням лежить в основі суперечностей, що виникають між правовою доктриною і судовою практикою. Домінуючою у науці є гіпотеза, за якою при кваліфікації господарського правопорушення необхідним є встановлення причинно-наслідкового зв'язку між порушенням і негативними наслідками, які мали місце. При цьому дії порушника, як елемент об'єктивної сторони правопорушення, також беруться до уваги.

Незважаючи на єдність теоретичних обґрунтuvань у питанні причинно-наслідкового зв'язку договірної господарсько-правової відповідальності, судова практика є одностайною у несприйнятті зазначененої концепції.

Верховним Судом України 04.07.2011 р. було розглянуто справу за позовом ТОВ «Нафта Регіон Сервіс» до ВАТ «Укртранснафта» щодо стягнення 149720000,00 грн відповідно до договору поставки дизельного пального. На обґрунтuvання позовних вимог позивач зазначив, що внаслідок порушення відповідачем зобов'язання щодо поставки позивачу дизельного пального позивач не зміг виконати свої зобов'язання щодо поставки дизельного пального ЗАТ «Інно Тек» за іншим договором, у зв'язку з чим йому було завдано збитків у вигляді упущені вигоди в розмірі 149720000,00 грн. Розглянувши матеріали справи, Верховний Суд України дійшов висновку про відсутність правових підстав для стягнення збитків у вигляді упущені вигоди у зв'язку з тим, що відсутній причинний зв'язок між протиправною поведінкою відповідача, яка полягала в невиконанні договірних зобов'язань перед позивачем та розміром завданіх позивачеві збитків. Суд мотивував рішенням тим, що для застосування такої міри відповідальності, як стягнення збитків у вигляді упущені вигоди, потрібна наявність усіх елементів складу цивільного правопорушення: 1) протиправної поведінки; 2) збитків; 3) причинного зв'язку між протиправною поведінкою боржника та збитками; 4) вини та встановлення заходів, вжитих стороною для одержання такої вигоди [10].

Подібна аргументація було наведена у

постанові ВГСУ від 10.03.2010 р. за по-
зовом Фонду державного майна України
по Харківській області до фізичної осо-
би — підприємця про стягнення
2051,95 грн. Предметом спору стало
стягнення упущенії вигоди, якої пози-
вач зазнав унаслідок відмови відповіда-
ча від укладення договору оренди дер-
жавного майна за результатами кон-
курсу. Свою відмову ВГСУ, спираючись
на роз'яснення Пленуму Верховного Су-
ду України від 27.03.1992 р. «Про прак-
тику розгляду судами цивільних справ
за позовами про відшкодування шкоди»,
мотивував тим, що задоволення позов-
них вимог про стягнення збитків може
вважатися законним та обґрунтованим у
разі встановлення судом наявності в об-
ставинах справи одночасно чотирьох
умов. Ними є наявність правила поведін-
ки, встановленого законом або догово-
ром; наявність факту порушення такого
правила поведінки винною особою; наяв-
ність збитків у потерпілої сторони; наяв-
ність безпосереднього причинно-наслід-
кового зв'язку між протиправною пове-
дінкою особи, яка завдала шкоду, та
збитками потерпілої сторони [11].

Розглянувши наведені приклади судо-
вої практики, варто зазначити таке. Не-
зважаючи на відмінність формулювань,
зміст мотивувальних частин обох поста-
нов на предмет обов'язкової наявності
причинно-наслідкового зв'язку між
діями правопорушника і шкідливими
наслідками залишається за змістом то-
тожним. При цьому неможливо обмину-
ти той факт, що в обох наведених при-
кладах суд керувався актами цивільного
законодавства. У першому випадку Вер-
ховний Суд України посилився на ЦКУ,
а ВГСУ в наступному прикладі спирається
на положення роз'яснення Верховного
Суду України, що підлягає застосуванню
при розгляді судами цивільних справ.
На сьогоднішній день наведена позиція
судових інстанцій входить у супереч-
ність із правовою доктриною і ГКУ, де
ч. 1 ст. 224 передбачено, що відшкоду-
ванню підлягають збитки, причиною
яких є порушення зобов'язання, вчине-
ного боржником.

Отже, другою стадією реалізації дого-
вірної господарсько-правової відповідаль-
ності є попередне визначення елементів
складу господарського правопорушення.

Після повного з'ясування обставин
скісного правопорушення потерпіла сто-
рона переходить до формування власних
вимог з метою відновлення порушеного
стану. Саме на цьому етапі вирішуються
питання вибору форм господарсько-пра-
вової відповідальності, які мають бути
застосовані. З огляду на особливість гос-
подарсько-правової відповідальності, яка
проявляється у можливості накла-
дення паралельно кількох санкцій, участ-
ник господарських правовідносин, що
зазнав збитків, може, окрім санкцій, пе-
редбачених договором, вимагати від вин-
ної сторони додаткових відшкодувань на
свою адресу. Окрім питання вибору форм
господарсько-правової відповідальності,
постраждала сторона формує калькуля-
цію понесених нею збитків з урахуван-
ням упущенії вигоди та реальних збит-
ків, вирішує питання про прийняття
виконання зобов'язання в натурі, зараху-
вання зустрічних вимог. Суб'єкти гос-
подарювання державної форми власності
при виборі форм відповідальності та під-
рахунку збитків обмежені вимогами,
встановленими для них нормативно-пра-
вовими актами.

На даному етапі реалізації господар-
сько-правової відповідальності постраж-
далою стороною може бути прийняте од-
не з двох рішень: а) про припинення
зобов'язання внаслідок односторонньої
відмови від зобов'язання, якщо це вста-
новлено договором або законом, або ро-
зірвання договору; б) про зміну умов зо-
бов'язання (ч. 1 ст. 611 ЦКУ).

Таким чином, третьою стадією реалі-
зації договірної господарсько-правової
відповідальності слід вважати визначен-
ня постраждалим учасником правопору-
шення бажаного обсягу відповідальності.

За наслідками попередньої стадії сторо-
ни переходять до наступного етапу ре-
алізації договірної господарсько-правової
відповідальності, яким є підготовка, на-
правлення претензії постраждалим суб'єктом та її розгляд правопорушником.

Зміст норм ГКУ свідчить про те, що
застосування заходів досудового врегу-
лювання спорів у обов'язковому порядку
необхідне тільки у спорах, що виника-
ють з договорів перевезення, про надан-
ня послуг зв'язку та договорів, заснова-
них на державному замовленні. В інших
випадках досудове врегулювання спору є

необхідною передумовою звернення до господарського суду лише за наявності відповідної угоди сторін, як це зазначено у ч. 1 ст. 5 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК) [12]. Однак ч. 5 ст. 5 ГПК передбачено, що угода сторін про обов'язковість досудового врегулювання не може бути укладена щодо вичерпної категорії спорів: про визнання договорів недійсними, про визнання недійсними актів державних та інших органів, підприємств та організацій, які не відповідають законодавству і порушують права та охоронювані законом інтереси підприємств та організацій, про стягнення заборгованості за опротестованими векселями, про стягнення штрафів Національним банком України з банків та інших фінансово-кредитних установ, а також спорів щодо звернення стягнення на заставлене майно.

Таким чином, судовий захист є правом особи, яке не позбавляє її можливості досудового регулювання спору, але й не змушує її до вчинення останнього. Досудове врегулювання спору може мати місце як за наявності у договорі застеження, так і за відсутності останнього. Будь-які приписи закону стосовно обов'язковості досудового врегулювання спору обмежують можливість реалізації права особи на судовий захист.

Зокрема ч. 3 ст. 5 ГПК передбачено, що порядок досудового врегулювання спорів визначається ГПК, якщо інший порядок не встановлений чинним на території України законодавством, яке регулює конкретний вид господарських відносин. Тобто норми законів, які регулюють порядок досудового врегулювання спорів у конкретних господарських відносинах, є спеціальними щодо норм, установлених ГПК. Яскравим прикладом слугують спори, що виникають на підставі договорів перевезення, особливості яких регламентуються такими нормативно-правовими актами: Статутом залізниць України від 06.04.1998 р.; Статутом автомобільного транспорту УРСР від 27.06.1969 р.; Правилами перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні від 14.10.1997 р.; Кодексом торговельного мореплавства України від 09.12.1994 р.; Статутом внутрішнього водного транспорту Союзу

РСР від 15.10.1955 р.; Повітряним кодексом України від 04.05.1993 р.

Варто зазначити, що у той час, як пред'явлення претензії є суб'єктивним правом юридичних осіб, надання відповіді на одержану претензію в установлений порядку та в установлений строк є суб'єктивним обов'язком.

Питанням, що характеризується наявністю багатьох розбіжностей у його правовому регулюванні, є строки розгляду претензії її одержувачем. Так, за загальним правилом, встановленим ГПК, претензія розглядається у місячний строк з дня її одержання. При цьому у спорах щодо перевезення перевізник розглядає заявлену претензію протягом трьох місяців, а щодо перевезення у пряму змішаному сполученні — протягом шести місяців. Претензії щодо сплати штрафу або премії розглядаються протягом сорока п'яти днів. Варто зазначити, що ГКУ не встановлює жодних обмежень щодо строку давності подання претензії, що на практиці дає можливість застосовувати аналогію закону, а саме норми щодо строку позовної давності, передбачені Цивільним кодексом України (далі — ЦКУ), як, наприклад, загальна позовна давність строком у три роки (ст. 257 ЦКУ) або спеціальна позовна давність в один рік щодо вимог про стягнення неустойки (ч. 2 ст. 258 ЦКУ) [13]. Цікаво, що норми ГКУ, які регулюють сферу перевезень, встановлюють конкретний строк для подачі претензії, а саме шість місяців, а претензії щодо сплати штрафів і премій — протягом сорока п'яти днів. Ще одним прикладом строку розгляду претензії, відмінного від загального, можуть слугувати частини 1 і 2 ст. 7 ГПК України, відповідно до яких претензії, пов'язані з якістю та комплектністю продукції (товарів), повинні бути розглянуті протягом двох місяців. Срок розгляду претензії може бути по довжений у тому разі, якщо для її розгляду потрібно витребування від заявитика додаткових документів. Цей строк не може бути меншим п'яти днів без урахування часу поштового обігу. Перебіг строку розгляду претензії зупиняється до одержання витребуваних документів чи закінчення строку їх подання (ч. 3 ст. 7 ГПК).

Таким чином, варто підкреслити ваго-

му роль інституту досудового врегулювання господарських спорів, враховуючи наявні позитивні риси: прискорений порядок порушених прав і свобод господарюючого суб'єкта; сприяння виявленню та скороченню підстав виникнення господарських правопорушень, а також сприяння підвищенню рівня правової обізнаності у суб'єктів господарських правовідносин.

З метою вдосконалення правової регламентації досудового врегулювання спорів пропонуємо уніфікувати положення кількох нормативно-правових актів з метою уникнення диверсифікованого погляду на порядок правового закріплення, а також доповнити положення ГКУ і ГПК конкретними строками подання претензій.

Отже, четвертою стадією реалізації договірної господарсько-правової відповідальності є подання потерпілою стороною претензії і розгляд її правопорушником.

Варто зазначити, що значна кількість претензій має своїм наслідком повне задоволення інтересів заявитика, що неодмінно впливає на пропорційне зменшення кількості позовів до господарських судів. Як свідчить судова статистика, кількість господарських справ і матеріалів є значно меншою у порівнянні з іншими видами справ і матеріалів. Так, на 2010 р. частка справ і матеріалів господарського судочинства склала 2,4 відсотки, тоді як відповідний показник для справ адміністративного судочинства становив 27,8 відсотка, а для справ цивільного судочинства — 35,8 відсотка. Очевидно, що певний відсоток потенційних судових справ вирішується на стадії претензійного врегулювання спору. Окрім того, якщо підійти до розгляду на-

ведених даних з позиції юридичної логіки, то можна зробити такі висновки. Як уже зазначалось у нашому дослідженні, господарська відповідальність має багато спільних рис, категорій та інструментарію з адміністративною і цивільною відповідальністю. Відтак, з огляду на очевидну перевагу масової частки цивільних і адміністративних справ у 2010 р. у судах першої інстанції, можна також зробити висновок про звуження кола господарсько-правових питань у спорах за рахунок їх віднесення до цивільних і адміністративних.

Якщо за результатами проходження стадії претензійного порядку вирішення спору сторони не прийшли до бажаного спільнотного результата, то завершальною, п'ятою, стадією реалізації господарсько-правової відповідальності є звернення зацікавленої сторони до господарського суду і, власне, судовий розгляд справи.

У результаті проведеного аналізу особливостей прояву договірної господарсько-правової відповідальності на практиці ми дійшли наступних **висновків**. Договірна господарсько-правова відповідальність, на відміну від delictum, характеризується послідовністю етапів своєї реалізації. Так, нами запропоновано виокремити такі стадії реалізації аналізованого виду відповідальності:

- 1) виникнення господарсько-правової відповідальності (моментом виникнення є скочення господарського правопорушення);
- 2) попереднє визначення елементів складу правопорушення;
- 3) визначення потерпілою стороною бажаного обсягу відповідальності;
- 4) подання потерпілою стороною претензії і розгляд її правопорушником;
- 5) звернення зацікавленої сторони до суду і судовий розгляд справи.

ПРИМІТКИ

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40—41, 42. — Ст. 492.
2. Лук'янець Д. М. Розвиток інституту адміністративної відповідальності: концептуальні засади та проблеми право реалізації : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 / Д. М. Лук'янець ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — С. 319.
3. Смирнов А. В. Состязательный процесс / А. В. Смирнов. — СПб. : Альфа, 2001. — С. 18—19.
4. Лук'янець Д. М. Зазнач. праця.
5. Курилев С. В. Санкція як елемент правової норми / С. В. Курилев // Сов. государство и право. — 1964. — № 8. — С. 48—52.

6. Горшенев В. М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе / В. М. Горшенев. — М. : Юрид. лит., 1972. — С. 104—106.
7. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. — К. : Укр. енциклопедія, 1998. — Т. 2. — С. 634.
8. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность / С. Н. Братусь. — М., 1976. — С. 7.
9. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18, № 19—20, № 21—22.
10. Постанова Верховного Суду України від 04.07.2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://arbitr.gov.ua/docs>.
11. Постанова ВГСУ від 10.03.2010 р. № 61/158-09 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://arbitr.gov.ua/docs>.
12. Господарський процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 6. — Ст. 56.
13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40—44.

Кикоть Елена. Стадии реализации договорной хозяйствственно-правовой ответственности.

В статье излагается комплексный анализ практики применения договорной хозяйствственно-правовой ответственности, обобщаются основные стадии ее реализации.

Ключевые слова: хозяйствственно-правовая ответственность, договорная хозяйствственно-правовая ответственность, стадии договорной хозяйствственно-правовой ответственности.

Kykot Olena. Implementation stages of contractual commercial liability.

The article outlines a comprehensive analysis of the practice of commercial liability, summarizes the main stages of its implementation.

Key words: commercial liability, contractual commercial liability, stages of contractual commercial liability.